

Datum: 03-03-2023

Volnummer: 2022-2023/08

Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, commissie voor Justitie

Schulden treffen kinderen

Op 30 januari 2022 werd het Kinderrechtencommissariaat door de Kamercommissie voor Justitie om schriftelijk advies gevraagd m.b.t. het [wetsvoorstel](#) tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek, teneinde het gebruik van de collectieve schuldenregeling te bevorderen, nr. [2679/1](#).

Met betrekking tot dit specifieke wetsvoorstel hebben wij volgende bemerkingen:

- Het is positief dat het leefgeld beter afgestemd wordt op de reële situatie van de schuldenaar en zijn gezin. Referentiebudgetten die berekend worden op basis van wetenschappelijk onderzoek zijn daarbij inderdaad een beter startpunt dan de huidige leefgeldbedragen. Maar er blijft ook voldoende flexibiliteit nodig om het leefgeld af te stemmen op de specifieke situatie van het gezin, rekening houdend met al dan niet inwonende minderjarige kinderen en hun specifieke behoeften.
- Het voorstel om de duurtijd van de collectieve schuldenregeling te verkorten waarden wij positief. De duurtijd vormt momenteel een drempel voor gezinnen om van de collectieve schuldenregeling gebruik te maken.
- Maar, we willen er wel op wijzen dat mensen vaak (veel) minder inkomsten hebben dan de beoogde referentiebudgetten. Ook mensen die geen schulden hebben. Dit wetsvoorstel kan dus volgens ons niet los gezien worden van het verhogen van de huidige vervangings- en minimuminkomens tot minstens deze referentiebedragen.

We maken ook graag van dit advies gebruik om een eerder voorstel van het Kinderrechtencommissariaat opnieuw onder de aandacht te brengen:

- Wij vragen dat er in de procedure van de collectieve schuldregeling voor kinderen concrete garanties zijn rond hun recht op een menswaardig bestaan en ontwikkeling. Concreet zou dit gerealiseerd kunnen worden door een verplichting van de schuldbemiddelaar om in het ontwerp van aanzuiveringsregeling een rubriek betreffende de minderjarige kinderen op te nemen en hiervoor ook een kader te ontwikkelen. Dit zou vervolgens ook moeten opgenomen worden in een verplichte opleiding voor schuldbemiddelaars.

Daarnaast herhalen wij een aantal aanbevelingen van armoedeorganisaties en steunpunten, omdat zij ook positieve effecten hebben op de situatie van de minderjarige kinderen binnen gezinnen in collectieve schuldbemiddeling (hierna afgekort als CSR).

1. Het kind van de rekening

Schulden en een (zeer) krappe financiële situatie hebben onmiskenbaar een grote impact op het leven van kinderen. De stress die met financiële tekorten en zorgen gepaard gaat, is voor kinderen heel voelbaar. Constante geldproblemen zijn een aanslag op hun mentaal welzijn. Leven in schaarste laat zich voelen op alle vlakken van hun leven: geen vriendjes kunnen uitnodigen voor

hun verjaardag, nooit eens op vakantie kunnen, geen eigen plekje hebben thuis, niet meekunnen op schooluitstap, geen hobby kunnen betalen, je schoolboeken niet krijgen doordat de rekeningen nog niet zijn betaald, geen nieuwe kleren kunnen kopen of geen degelijke maaltijden meekrijgen naar school. De mogelijke gevolgen hiervan wegen op kinderen: sociaal isolement, onrust, angst, frustraties en zorgen. De impact van armoede op kinderen is bovendien groter omdat ze in volle ontwikkeling zijn. Wanneer hun rechten geschonden worden hebben ze ook minder mogelijkheden zich goed te ontwikkelen, hun talenten te ontdekken, aan de samenleving te participeren en met vertrouwen de toekomst in te gaan.

Een alleenstaande mama met twee kinderen getuigt: 'Het is heel zwaar om nog rond te komen. Ik moet bewust keuzes maken: al dan niet een rekening betalen, medicatie gaan halen of niet, nog meer nee zeggen tegen de kinderen.'

Het komt maar al te vaak voor dat gezinnen dan maar besparen op gezondheidsuitgaven of de kosten van het studeren. Jongeren gaan bijvoorbeeld zo snel mogelijk werken om mee het gezin financieel te kunnen ondersteunen. Met alle gevolgen van dien voor hun eigen toekomst.

Het vertrekpunt voor ons advies is zoals altijd het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind. Alle kinderen hebben dezelfde rechten. Het kinderrechtenverdrag stelt dat in elke situatie in de eerste plaats moet worden gekeken naar het belang van het kind (art. 3). Een kind moet zich kunnen ontwikkelen op de best mogelijke manier (art. 6), de mening van het kind moet worden gehoord in zaken die het aanbelangen (art. 12). Kinderen moeten gezond kunnen leven (art. 24) en naast de basisbehoeften eten, drinken, kledij en huisvesting (art. 27), hebben ze ook recht op volwaardig onderwijs (art. 28), moeten ze hun talenten kunnen ontwikkelen (art. 29) en hebben ze recht op rust, vrije tijd en spel (art. 31).

Artikel 27 van het kinderrechtenverdrag over het recht van kinderen om een passende levensstandaard te genieten, geeft de primaire verantwoordelijkheid hiervoor aan de ouders. Maar het is de plicht van de Staat om ervoor te zorgen dat deze verantwoordelijkheid kan opgenomen worden. Wanneer ouders de financiële mogelijkheid niet hebben om levensomstandigheden voor hun kinderen te garanderen die nodig zijn voor hun ontwikkeling heeft de staat de plicht de gezinnen te helpen hun rechten te verwezenlijken. De aanzuiveringsregeling binnen de procedure van collectieve schuldenregeling moet de kinderrechten mee in rekening nemen en ervoor zorgen dat hiervoor ook (financiële) ruimte is.

2. Collectieve schuldenregeling is belangrijk maar ook invasief: beperk ze in looptijd

Het is een misvatting te denken dat het per definitie de procedure van de collectieve schuldenregeling is die weegt op de kindertijd. Het is de armoede die weegt op het kind, en zijn of haar ontwikkelingskansen. Bedoeling van de procedure van de collectieve schuldenregeling is net dat er een aantal stressfactoren wegvallen. Er is in elk geval geen dreiging meer van schuldeisers, geen deurwaarders meer aan de deur, er zijn geen inbeslagnames. Allemaal zaken die bovenop de algemene problemen die armoede met zich meebrengt bijzonder traumatiserend zijn voor een kind. De procedure van de collectieve schuldenregeling is een waardevolle regeling die mensen opnieuw een toekomst kan geven.

Maar het leven staat niet stil en ook binnen de periode van de CSR moet geleefd kunnen worden. Schuldenaars beleven de CSR als zeer invasief en dat is zeker zo voor kinderen. Het is een periode

waarin geen financiële manoeuvreerruimte is voor onverwachte gebeurtenissen en extraatjes. Zeven jaar is vanuit het perspectief van een kind oneindig lang. Wij volgen dan ook het pleidooi in het wetsvoorstel om die periode in te korten.

3. De uitvoering moet beter

Vanuit armoedeorganisaties wordt al langer gevraagd om een aanpassing van de procedure collectieve schuldenregeling¹. Zonder hun adviezen volledig te willen herhalen, benadrukken we hier hun belangrijkste aanbevelingen die wij ook vanuit een kinderrechtensperspectief ondersteunen. We gaan ook in op het voorstel om referentiebudgetten te gebruiken in de plaats van de huidige leefgeldbedragen en vragen extra aandacht voor de leefomstandigheden van kinderen en jongeren.

3.1. Laat schuldbemiddelaars verplicht een opleiding volgen

Bij de collectieve schuldenregeling, die wordt aangevraagd en goedgekeurd bij de arbeidsrechtbank wordt door de rechter een schuldbemiddelaar aangesteld. Dit kan een erkende instelling voor schuldbemiddeling van het OCMW of CAW zijn, of een advocaat, gerechtsdeurwaarder of notaris. De schuldbemiddelaar beheert de inkomsten van de schuldenaar en moet een aanzuiveringsregeling opstellen rekening houdend met de behoeften van de schuldenaar (en zijn gezin), maar ook met de belangen van de schuldeisers.

Een verplichte opleiding voor schuldbemiddelaars ontbreekt echter en zijn er momenteel ook geen bepalingen of voorschriften die het takenpakket en het dienstverleningsaanbod van de schuldbemiddelaar duidelijk omlijnen. Dit zorgt voor problemen en rechtsonzekerheid bij schuldenaars. Het is van cruciaal belang dat een schuldbemiddelaar inzicht heeft in de armoedeproblematiek en de vele vertakkingen van de impact ervan op het gezin. Ook de noden en rechten van kinderen moeten volgens ons een plaats krijgen in deze opleiding.

3.2. Zorg voor correcte, verstaanbare en regelmatige communicatie met de gezinnen in CSR

De schuldenaar heeft het recht om geïnformeerd te worden over zijn inkomsten, verrichtingen op de rekening die wordt beheerd door de schuldbemiddelaar en de stand van zaken met betrekking tot zijn schulden. De schuldbemiddelaar is ook verplicht om (jaar)verslagen op te maken. Maar uit de verslagen van armoedeorganisaties blijkt dat mensen onvoldoende geïnformeerd worden bij het opstarten van een collectieve schuldenregeling. Ook tijdens de procedure zelf worden ze

¹ SAM vzw (2019) Werken aan een betere aanpak van schulden. Pag. 42 tot 54. [https://www.samvzw.be/sites/default/files/2020-01/Werken aan een betere aanpak van schulden SAMvzw 15 april 2019 1 0.pdf](https://www.samvzw.be/sites/default/files/2020-01/Werken%20aan%20een%20betere%20aanpak%20van%20schulden%20SAMvzw%2015%20april%202019%201%200.pdf)

BAPN (2020) Uit de schulden: De collectieve schuldenregeling: knelpunten en oplossingen voor en door mensen in armoede. <https://bapn.be/storage/app/media/BAPN-Rapport2019-VL-.pdf>

Observatorium Krediet en Schuldenlast (2021) Voor een algehele hervorming van de wet op de collectieve schuldenregeling (CSR). <https://observatoire-credit.be/storage/1979/Avis-RCD-NL.pdf>

Steunpunt voor de Diensten Schuldbemiddeling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2019) Memorandum schuldbemiddeling 2018-2019. Pag. 28 tot 31. https://www.mediationdedettes.be/IMG/pdf/memorandum_schuldoverlast_2019.pdf

Hervorming van de Collectieve Schuldenregeling (CSR): samenvatting van de aanbevelingen van de vier organisaties: [revendications commune rcd - nl-2.pdf \(mediationdedettes.be\)](https://www.revendications-commune-rcd-nl-2.pdf)

onvoldoende op de hoogte gebracht van de stand van zaken met betrekking tot hun dossier. Ze hebben vaak te weinig inspraak en worden onvoldoende betrokken bij het nemen van belangrijke beslissingen.

3.3. Zorg voor meer flexibiliteit binnen de looptijd van de procedure

Wij vragen dat wijzigingen in de gezinssituatie sneller worden in rekening gebracht bij het bepalen van “leefgeld”. Soms is het zo dat het leefgeld eerst wel voldoende was, maar door een verandering in het gezin (bijvoorbeeld de geboorte van een kind, een verandering in de specifieke noden van een kind, een verandering van inkomsten of noodzakelijke uitgaven zoals bijvoorbeeld schoolkosten) nu niet meer volstaat. In dat geval kunnen schuldenaars om een aanpassing van hun aanzuiveringsregeling vragen bij de schuldbemiddelaar. Maar armoedeorganisaties geven aan dat de veranderingen vaak zeer lang op zich laten wachten. Hier biedt het gebruik van referentiebudgetten zeker ook deels een oplossing, omdat deze zich aanpassen aan de leeftijd van de kinderen en de geboorte van nieuwe kinderen, alsook aan andere wijzigingen in de gezinssituatie zoals echtscheiding.

3.4. Zorg voor brede begeleiding van mensen in een CSR en geef hen gradueel meer zelfstandigheid

CSR is bedoeld om te verhinderen dat mensen naar de marges van de maatschappij geduwd worden, maar hen de kans te geven na de CSR-periode een nieuwe start te nemen. Dit is echter niet realistisch wanneer mensen 3, 5 of 7 jaar helemaal niets te beslissen hebben over de besteding van hun budget, en dan plots volledig zelfstandig terug hun financiën in handen moeten nemen. Soms bieden gemeenten schuldhulpverlening aan, maar soms ook niet. Vaak zijn er wachtlijsten. Kleine gemeenten beschikken vaak niet over voldoende OCMW-personeel. Verontrustend is ook dat veel OCMW's de begeleiding volledig stopzetten als een CSR wordt opgestart. Dit mag niet de bedoeling zijn.

3.5. Referentiebudgetten zijn een beter vertrekpunt voor een menswaardig leven

Een schuldenaar heeft momenteel recht op ‘leefgeld’. In de wet zijn bepalingen over het minimale leefgeld opgenomen: het leefgeld moet altijd (zowel in de minnelijke als in de gerechtelijke aanzuiveringsregeling) hoger zijn dan het leefloon vermeerderd met de kinderbijslag (in Vlaanderen het groeipakket. Dit is slechts de minimumgrens: in de praktijk zal de menselijke waardigheid vaak een hoger leefgeld vereisen. Met name voor sommige gezinstypes, zoals alleenstaanden met kinderen ten laste, zijn de verschillen zeer groot tussen het “leefgeld” (het niet beslagbare bedrag) en de referentiebudgetten.

Referentiebudgetten zijn geprijsde korven van goederen en diensten die weerspiegelen wat minimaal noodzakelijk is voor Belgische gezinnen om adequaat te participeren aan de samenleving. Het gebruik van referentiebudgetten in de plaats van de vastgelegde leefgeldbedragen biedt een betere vertrekbasis voor het objectiveren van wat gezinnen nodig hebben om menswaardig te kunnen leven. Ze liggen voor bijna alle gezinstypes hoger dan de huidige leefgeldbedragen. Het is een terechte vraag die al lang leeft vanuit de armoedeorganisaties om de referentiebudgetten te gebruiken als basis voor het berekenen van het “leefgeld”.

Maar ook referentiebudgetten hebben hun beperkingen. Er wordt daarbij verondersteld dat de gezinsleden in goede gezondheid verkeren, goed geïnformeerd zijn en over alle noodzakelijke competenties beschikken om economisch hun budget te beheren. Ook wordt uitgegaan van een woning die goed in orde is. Het mag duidelijk zijn dat dit zeker niet altijd het geval zal zijn. Het blijft dus belangrijk om in de aanzuiveringsregeling te kunnen blijven differentiëren naargelang specifieke noden in het gezin. Waar woont het gezin, wat is de studierichting die de kinderen willen volgen, zitten de kinderen op internaat? Zijn de ouders alimentatiegeldplichtig aan kinderen die niet binnen het gezin wonen, en moet er dus ook met deze kinderen rekening worden gehouden in het belang van de ouder-kindrelatie met dit kind? Wij pleiten er in elk geval voor om het perspectief van de kinderen in het aanzuiveringsplan verplicht aan bod te laten komen.

3.6. Verplicht de schuldbemiddelaar rekening te houden met de specifieke behoeften van de kinderen en biedt hiervoor een kader

Eén van de belangrijkste principes van de CSR is dat het menswaardig bestaan van de verzoeker en zijn gezin tijdens de procedure wordt gegarandeerd. Behoeften van gezinnen verschillen en zijn niet alleen te vatten in vaste budgetten. In een minnelijke aanzuiveringsregeling (het meest voorkomende geval) moet daarom een gedetailleerde en geactualiseerde staat van de inkomsten en de beschikbare middelen van het gezin opgenomen worden. In een aparte bijlage bij dit plan moet ook een gedetailleerde staat van de lasten en de tegoeden van de schuldenaar en van de lasten en tegoeden van zijn gezin opgenomen moet worden.

Echter, in de praktijk blijkt dat schuldbemiddelaars vaak een eigen lijst van “gemiddelde” uitgaven gebruiken en hierop het leefgeld voor het gezin in kwestie berekenen. Zonder dat dit overeenstemt met de particuliere noden van dat gezin.

Wij vragen dat er in een procedure rond een collectieve schuldregeling voor kinderen concrete garanties zijn rond hún recht op een menswaardig bestaan en ontwikkeling. Concreet stellen wij voor de schuldbemiddelaar te verplichten om in het ontwerp van aanzuiveringsregeling een rubriek betreffende de minderjarige kinderen en hun noden (zoals specifieke studiekosten of een hobby) op te nemen, een zogenaamde “kindtoets”.

3.7. Zorg dat schuldenaars van sociale rechten en voordelen gebruik (kunnen) maken

Mensen met een CSR hebben soms recht op bepaalde voordelen en kortingen, maar zijn hier vaak zelf niet van op de hoogte. Het is belangrijk dat lokale sociale diensten met deze mensen actief aan rechtenverkenning doen. In de praktijk is het vaak zo dat OCMW's de begeleiding van gezinnen die in CSR stappen net lossen.

Soms krijgen gezinnen in CSR geen toegang tot verminderde tarieven voor bv. kampen of culturele activiteiten “omdat hun inkomsten te hoog zijn”. Maar de inkomsten worden in hun geval natuurlijk niet door henzelf beheerd, en hun leefgeld is soms een pak lager dan de officiële inkomsten. Het is belangrijk dat hiermee rekening wordt gehouden bij het uitwerken van reglementeringen en sociale voordelen in alle beleidsdomeinen.

3.8. Ga voor een volledige kwaliteitsvolle hervorming

In het regeerakkoord van 30 september 2020 werd een evaluatie van de collectieve schuldenregeling aangekondigd, inclusief de rol van de OCMW's. Hoewel we het wetsvoorstel een stap in de goede richting vinden, belicht het maar een paar stukjes van een grotere puzzel. Het Kinderrechtencommissariaat vindt een volledige kwaliteitsvolle hervorming nodig.

Er werd recent door de verschillende actoren uit de sector onderzoek gevoerd met als doel de huidige procedure collectieve schuldenregeling te hervormen. Ook de manier waarop schuldhulpverlening anders en beter kan werd onderzocht, waarbij diverse voorstellen tot verbetering zijn geformuleerd. Naar aanleiding van het einde van de coronacrisis werden diverse legistische initiatieven genomen, waaronder het wetsontwerp betreffende de tijdelijke en structurele schuldhulpverlening dd. 17 juni 2020.²

Er werden diverse schriftelijke adviezen overgemaakt (zie eerdere referenties), die zich niet beperkten tot de loutere procedure van de minnelijke en de collectieve schuldenregeling, maar breder werden gekaderd in concrete ideeën voor de bestrijding van de overmatige schuldenlast van particulieren. Er werden en worden hoorzittingen gehouden in de Kamercommissie Justitie waarbij verschillende actoren, waaronder armoedeorganisaties, aan het woord kwamen. Wij zijn blij met de aandacht voor een hervorming van de CSR en hopen dat deze uitmondt in een globale herziening.

4. Te lage minimuminkomens zijn de echte olifant in de kamer

4.1. Hou rekening met het feit dat de helft van de schuldenaars 'overlevingsschulden' heeft

Het is niet correct te denken dat mensen met schulden steeds exuberante uitgaven hebben gedaan. Uit onderzoek van het observatorium krediet en schuldenlast blijkt dat in de helft van de CSR-dossiers³ de schulden "overlevingsschulden" zijn. Dat betekent dat het gezinsinkomen te laag was om te voorzien in het gewone dagelijks onderhoud van het gezin, en men daarom schulden heeft gemaakt. Het gaat dan bijvoorbeeld om huurachterstanden of rekeningen van kinderopvang die niet meer betaald konden worden.

Ook in de helft van de dossiers was sprake van een onverwachte tegenslag zoals ziekte, een ongeval of verlies van job als aanleiding voor de schulden. Gezondheidskosten van bv. een ziek kind, kunnen een enorme aanslag zijn op het gezinsbudget. Ook wanneer sprake is van een kind met een beperking, kan dit grote financiële gevolgen hebben. Wachtlijsten in de zorg dwingen enerzijds (één van de) ouders om thuis te blijven en zelf de zorg voor het kind volledig op zich te nemen, maar de financiële situatie van het gezin dwingt hen anderzijds om terug betaald werk op te nemen. Mensen moeten soms jaren wachten op een persoonlijk assistentiebudget voor hun kind met een beperking en dragen intussen veel kosten zelf..

² <https://www.dekamer.be/FLWB/PDF/55/1352/55K1352001.pdf>

³ Voor Vlaanderen gaat dat over ongeveer 15.000 gezinnen. Eind 2022 stonden er namelijk in het Vlaams Gewest 31.764 personen geregistreerd met een lopende procedure CSR (cijfer Nationale Bank van België).

Voor gezinnen die overlevingsschulden maken zal de CSR bij gelijk blijvende inkomsten geen oplossing bieden. Als het inkomen al te klein was om van te leven, zal CSR daar niet aan kunnen verhelpen.

4.2. Breed structureel armoedebeleid nodig

De meeste uitkeringen in België blijven ver onder de Europese armoedegrens⁴. En ook die armoedegrens biedt geen garantie om ten volle aan de maatschappij te participeren. Als de uitgaven van gezinnen die nodig zijn om menswaardig te kunnen leven – vereenvoudigd voorgesteld door de referentiebudgetten - hoger liggen dan de inkomsten van het gezin, is er uiteraard geen enkele afbetalingscapaciteit. Ook mensen met lage inkomens die (nog) geen schulden hebben, hebben vaak een inkomen dat lager ligt dan de referentiebudgetten.

Rechters kunnen schulden ook volledig kwijtschelden, maar in de praktijk komt dit niet zo vaak voor en volgens armoedeorganisaties blijken de meeste rechters die mogelijkheid enkel toe te passen bij mensen die omwille van hun ouderdom of gezondheidstoestand totaal en definitief onvermogen zijn.

Het is daarom van cruciaal belang dat de overheid zorgt dat basisbehoeften betaalbaar blijven en dat de uitkeringen en minimumlonen voldoende worden opgetrokken. Referentiebudgetten zijn daarvoor een geschikt beleidsinstrument.

De oorzaken van schulden zijn niet los te zien van een verbetering van de collectieve schuldenregeling. Het optrekken van de minimuminkomens en het financieel toegankelijk maken van basisvoorzieningen bieden de enige structurele oplossing. Dat betekent dat de schuldenproblematiek beleidsdomeinoverschrijdend moet worden aangepakt.

De schuldenproblematiek kan ook niet los gezien worden van structurele en flankerende maatregelen tegen armoede in het algemeen. Ook hiervoor is samenwerking nodig, interfederaal en op verschillende beleidsniveaus. We hopen dan ook dat de onlangs weer samengeroepen interministeriële conferentie armoedebestrijding snel een productief vervolg krijgt.

5. Beter schulden helpen voorkomen dan helpen genezen

Uiteraard is preventie bijzonder belangrijk. Schulden hebben een enorme impact op iemands leven. Naast educatie en begeleiding is ook consumentenbescherming primordiaal.

5.1. Consumentenbescherming

Reclame voor makkelijke kredieten is nog vaak misleidend. Het lenen van geld om op vakantie te gaan wordt voorgesteld als de norm. Hetzelfde geldt voor het aankopen van een smartphone of televisie. Het zijn vaak dure producten die in de markt worden gezet vergezeld van een afbetalingsaanbod. Gokreclame is een ander voorbeeld van hoe mensen in schuldproblemen kunnen worden meegezogen. Veel consumenten zijn ook niet voldoende opgewassen tegen

⁴ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2019), Feiten en cijfers: Hoeveel bedragen de minimumuitkeringen en het minimumloon?

agressieve verkoopstechnieken via de telefoon of aan de deur, via sociale media of online spelletjes met in-game aankopen⁵. Het is ook aan het beleid om na te denken of deze vormen van misleiding en verkoop wel gewenst zijn. Weegt het toelaten van dit soort acties op tegen de reële en maatschappelijke kosten die schulden met zich meebrengen?

5.2. Budgetbeheer en reclamewijsheid op school

Voor kinderen en jongeren is het leren omgaan met een bepaald budget belangrijk. Daarnaast zijn ook media- en reclamewijsheid vaardigheden die best op jonge leeftijd, al in de lagere school, worden aangeleerd. Sociale media schotelen kinderen en jongeren extreem onrealistische beelden voor van materiële rijkdom. Het is belangrijk dat jongeren hierin gesensibiliseerd worden.

5.3. Sneller ingrijpen bij schulden

Het is belangrijk dat schulden niet escaleren. Vaak zijn grote schuldbedragen begonnen bij slechts zeer beperkte facturen die niet konden worden betaald. Drempels naar schuldhulpverlening zijn nog steeds te hoog en anderzijds is er het probleem van de schuldindustrie, waardoor relatief kleine bedragen door administratieve kosten, incassokosten en intresten al snel kunnen oplopen tot onoverkomelijke schuldenbergen.

⁵ Zie bv. <https://www.mediawijs.be/nl/artikels/dark-patterns-stiekeme-verleiders-games>